

Jan Kida

Aspekty semantyczne i stylistyczne obcego słownictwa w powieści *Na marne* Henryka Sienkiewicza

1. Słowo wstępne

Praca niniejsza ma charakter badawczy, analityczny i materiałowy. Ukazuje bowiem w sposób zwięzły wyniki przeprowadzonych badań i dokonanych analiz obcego słownictwa, które funkcjonuje w wymienionym utworze Sienkiewiczowskim w aspekcie realnoznaczeniowym i stylistycznym. Zgromadzony w nim obcojęzyczny materiał leksykalny obejmuje zarówno słowa przejęte przez polszczyznę ze źródeł obcych języków, jak i utworzone od nich na gruncie polskim wyrazy pochodne jako derywaty za pomocą formantów prefiksalnych i sufiksalnych.

Zgromadzone w artykule obcojęzyczne jednostki leksykalne zostały przeanalizowane w kilku aspektach: statystycznym, etymologicznym, semantycznym i stylistycznym. W historycznym rozwoju polszczyzny utrwały się wyrazy obcego pochodzenia związane z potrzebami nazewniczymi w różnych dziedzinach życia społecznego, politycznego, ekonomicznego, nauki i kultury w celu nazywania wytworów materialnej i umysłowej działalności ludzkiej.

Akcja pierwszej powieści Sienkiewicza o charakterze społeczno-obyczajowym rozgrywa się na Ukrainie, szczególnie w Kijowie. Autor ukazuje pewne obrazy z życia studenckiego wydziału medycznego i środowiska arystokratycznego, miłości i losów bohaterów, ich sukcesów i niepowodzeń. Postaciami literackimi w tym dziele są: Augustynowicz, Wasilkiewicz, Potkański, Potkańska, Karwowski, Pełski, Szwarz, Wizbergowa i jej córka Karolina. Wokół nich głównie toczy się akcja. Podstawą analizy lingwistycznej jest tekst powieści *Na marne*, opublikowanej w *Pismach Henryka Sienkiewicza nie objętych wydaniem zbiorowym*, t. 2: *Pisma młodociane*, nakładem Stefana Dembego, Warszawa 1901, s. 3–274. W badaniu słownictwa obcojęzycznego wykorzystano słowniki wyrazów obcych oraz inne prace naukowe, których wykaz znajduje się w Bibliografii.

W językoznawstwie proces zapożyczania wyrazów zwany jest również interferencją językową, która dokonuje się na kilku płaszczyznach: *fonologii* (interferencja fonologiczna), *morfologii* (interferencja morfologiczna), *semantyki* (interferencja semantyczna) i *leksykologii* (interferencja leksykologiczna). Początki wzbogacania języka polskiego słownictwem obcym sięgają doby staropolskiej, czego dowodzą zapożyczenia staroczeskie i staroniemieckie oraz prace naukowe niektórych badaczy językoznawców, na przykład Zenona Klemensiewicza. Za pośrednictwem

czeszczyzny i niemiecczyzny do języka polskiego przedostały się takie słowa łacińskie z zakresu terminologii chrześcijańskiej jak: *kościół* (czes. kostel, łac. castellum 'zamek, twierdza'), *ołtarz* (czes. altar, łac. altare 'miejsce składania ofiar'), *msza* (czes. msě, łac. missa), *opat* (łac. abbas 'ojciec').

Na uwagę zasługuje to, że w dalszym ciągu ważną rolę kulturotwórczą w zakresie wzbogacania słownictwa, szczególnie terminologicznego, odgrywają języki antyczne: łacina i greka. W następnych okresach historycznych do rozwoju języka i kultury polskiej napływało słownictwo niemieckie, czeskie, francuskie, włoskie, ukraińskie, węgierskie, orientalne oraz wywodzące się również z innych języków, na przykład: anglicyzmy, iberyzmy, hebraizmy, niderlandyzmy i rusycyzmy. Leksykę obcego pochodzenia funkcjonującą semantycznie i stylistycznie w analizowanym tekście można by jeszcze dodatkowo sklasyfikować na zasadzie kryterium chronologicznego w dwóch grupach. Do pierwszej można zaliczyć słowa, które wyszły już z czynnego użycia, a w słownikach wyrazów obcych i słownikach etymologicznych zostały opatrzone kwalifikatorami: dawne czy przestarzałe. Oznaczone nimi wyrazy są uznawane za archaizmy leksykalne, jak np.: *afekt* '1. przerażenie, krótkotrwałe wzruszenie. 2. przestarz. miłość, sympatia', *alkierz* 'boczny mały pokój', *amicycja* 'przyjaźń', *asystencja* 'towarzyszenie komuś', *atencja* 'okazywanie komuś szacunku', *dysputacja* 'dyskusja', *ferajna* 'grupa osób zaprzyjaźnionych z sobą, paczka', *kacierz* 'odstępca od wiary rzymskokatolickiej', *konterfekt* 'portret', *papa* 'ojciec, tatuś', *paź* 'chłopiec ze szlacheckiego rodu', *rokosz* 'bunt', *rotuła* 'utwór poetycki o charakterze religijnym', *stancja* 'postój', *suponować* 'przypuszczać' i wiele innych. Stosowane w utworach literackich podkreślają stylizację archaiczną. Drugą natomiast kategorię wyrazów obcego pochodzenia stanowią te słowa, które nadal funkcjonują we współczesnej polszczyźnie, zachowując swoją postać graficzną, wartość semantyczną, a niekiedy stylistyczną, jak na przykład: *aktor*, *album*, *asysta*, *celebra*, *efekt* 'wynik', *fakultet*, *fama* 'wieść', *rekolencje*, *rezultat*, *sensacja*, *serio*, *tradycja*, *tryumf*, *tytuł* i wiele innych.

2. Kategorie części mowy

Ze stanowiska formalnego w badanym obcojęzycznym słownictwie powieści *Na marne* wyodrębniono cztery części mowy: rzeczowniki, przymiotniki, zwłaszcza utworzone od rzeczowników, czasowniki w postaci bezokoliczników, form fleksyjnych różnych czasów, czynne i bierne imiesłowy przymiotnikowe oraz przysłówki. Niektóre z nich pochodzą od przymiotników.

Słownictwo to nazywa ludzi, przedmioty, zjawiska i czynności oraz ma również charakter wartościująco-oceniający o konotacji melioratywnej bądź pejoratywnej. Służy ono bowiem charakterystyce bezpośredniej, pośredniej i komparatystycznej ludzkich postaci, społecznych środowisk oraz innych zjawisk opisywanych w badanym tekście literackim Sienkiewicza. Pod względem statystycznym i treściowym wyraźnie dominują latynizmy, wywodzące się z rzymskiego kręgu kulturowego.

Kultura duchowa i materialna starożytnych Rzymian wyrażała się również w języku łacińskim, przez który głównie docierała do krajów europejskich, w tym do Polski. Łacina stanowiła bowiem sprawne narzędzie pisanej i ustnej komunikacji językowej; do czasów Oświecenia była językiem literatury pięknej i naukowej. Stanowiła nadto przedmiot nauczania w szkołach średnich: gimnazjach i liceach

ogólnokształcących, szczególnie w klasach humanistycznych, a w kolegiach jezuickich i na wyższych uczelniach była językiem wykładowym. Posługiwano się nią też w kręgach towarzyskich sarmackiej szlachty i magnaterii, wśród duchowieństwa i wykształconej inteligencji.

W tym miejscu należy jeszcze zwrócić uwagę na dwa istotne fakty kulturowe, a mianowicie na znaczenie języka łacińskiego dla pisowni i terminologii naukowej oraz kultury języków zachodnioeuropejskich, a słownictwa i alfabetu greckiego dla języków wschodnioeuropejskich.

W badanym tekście powieści *Na marne* wyrazy obce pełnią różne funkcje; służą nie tylko indywidualnej charakterystyce fikcyjnych postaci literackich i opisywanego środowiska społecznego, lecz także nazywają wytwory kultury duchowej i materialnej.

Statystyka badanych i analizowanych obcych jednostek leksykalnych przedstawia się następująco: latynizmy – 243 wyrazy, hellenizmy – 44, helleno-latynizmy – 73, germanizmy – 72, galicyzmy – 71, italianizmy – 15, rutenizmy – 9, bohemizmy – 9, hungaryzmy – 4, anglicyzmy – 3, hebraizmy 2, iberyzmy – 2, niderlandyzmy – 1, rusycyzmy – 1, orientalizmy – 1.

Słowniki wyrazów obcych i słowniki etymologiczne przy niektórych jednostkach leksykalnych nie podają jednoznacznie określonej ich etymologii. W takich przypadkach autor kierował się ilością źródeł wskazujących na to samo pochodzenie językowe danego wyrazu. Ogółem zapożyczenia wywodzą się z czterestu źródeł językowych. Suma ich wynosi 536 wyrazów.

3. Alfabetyczna lista wyrazów zapożyczonych

Latynizmy

akcja (łac. actio) 'działanie, zwłaszcza zorganizowane, walka, bitwa'; *aktor* (łac. actor) '1. artysta sceniczny, 2. przestarz. sprawca czegoś'; *aktora* rola; *aktorski*; *album* (łac. album) 'biała tablica, zbiór reprodukcji, zdjęć, znaczków pocztowych'; *ambicja* (łac. ambitio) 'poczucie godności osobistej, dążenie do wybicia się, ubieganie się o urząd'; *ambitny* (łac. ambitus) 'kierujący się ambicją, poczuciem własnej godności'; *amoralność* 'brak moralności'; *amoralny* (od moralny: a + łac. moralis) 'nieuznający lub pozbawiony zasad moralnych'; *apelacja* (łac. appellatio) 'odwołanie się od jakiejś decyzji'; *apelować* (łac. appellāre) 'nazywać, odwoływać się'; *asystować* (łac. assistere) 'towarzyszyć, pomagać'; *asystent* (łac. assistens, assistentis) 'towarzyszający, pomagający specjalście'; *asysta* (od łac. assistere) 'orszak, poczet, świta, osoby towarzyszące'; *auskultacja* (łac. auscultatio) 'przysłuchiwanie się, med. metoda badania lekarskiego polegająca na słuchowej ocenie szmerów oddechowych'; *auskultować* 'badać metodą słuchową'; *autor* (łac. auctor) 'twórca dzieła literackiego, nauki i sztuki'; *cela* (łac. cella) 'komórka, izdebka więzienna, klasztorna'; *celebra* (łac. od celebrāre) '*celebrować*, uroczystie obchodzić, uroczysty obchód'; *celka*; *cement* (przen. od łac. caementum) 'mineralna substancja w postaci proszku'; *cera* (mleczna) (łac. cerā) 'maska woskowa, barwa skóry twarzy'; *chrześcijanin* (łac. christianus) 'wyznawca wiary chrześcijańskiej'; *chrześcijański*; *chrześcijański obrządek*; *deklamacja* (łac. declamatio) '1. artystyczne wygłaszanie utworu literackiego, 2. puste słowa, frazesy'; *deklamować* (łac. dēclamāre) 'wygłaszać, recytować w sposób

artystyczny jakiś utwór poetycki'; *delikatna* świadomość; *delikatność* uczucia; *delikatny* (łac. delicatus) 'odznaczający się kruchością ciała, wrażliwością'; *delikatny* łuk brwi; *delikatny* smutek; *deus ex machina* 'bóstwo z (teatralnej) maszyny'; *doktor* (łac. doctor) 'lekarz, tytuł naukowy'; *dokument* (łac. documentum) 'pismo urzędowe, akt spisany, dowód, świadectwo, plany, projekty, rysunki'; *dystynkcja* (łac. distinctio) 'rozzróżnienie, różnica, wytworny sposób bycia, elegancja; *dystynkcje* 'odznaki wskazujące na godność, rangę wojskową, zawodową ich posiadacza, daw. różnica, cecha odróżniająca, szczyt, godność, stanowisko'; *dystygować* (od łac. distingūere) 'wyodrębnić, wyróżnić'; *dystygowana* dama (od łac. distingūere) 'wyróżnić'; *dystygowany* 'wytworny, elegancki'; *efekt* (łac. effectus) 'skutek, wrażenie, wynik, rezultat'; *egoista* (od łac. ego 'ja') 'człowiek myślący tylko o sobie'; *egoizm* (od łac. ego 'ja') 'kierowanie się w postępowaniu tylko własnym interesem'; *egzaltacja* (łac. exaltatio) 'wywyższanie, stan zachwytu'; *egzaltować* się (od łac. exalto) 'wpadać w stan egzaltacji, przesadnego uniesienia w mowie, w reakcjach'; *egzaltowany* (od egzaltować się); *egzaltowana* (sztuka) (przen. osoba); *egzamin* (łac. examen, od examinis) 'badanie, sprawdzanie'; *egzamina* doktorskie; *egzaminować* (łac. exāmināre) 'badać czyjeś wiadomości'; *egzekucja* (łac. executio) 'przymusowe ściąganie należności skarbowych lub długów'; *egzekutor* (łac. executōr) '1. wykonawca testamentu, 2. komornik'; *elastyczny* (nłac. elasticus) 'łatwo przystosowujący się do warunków'; *elastyczna* natura przen. 'osoba łatwo przystosowująca się do istniejących warunków'; *elegancja* (łac. elegantia) 'szyk, dobry smak w ubiorze'; *elegancki* (od elegant) 'wykwintny, wytworny'; *elegant* (łac. elegant, elegantis) 'wyborowy, wytwornie ubierający się człowiek, elegancki utwór'; *emanacja* (płac. emānatio) 'promieniowanie, wydzielanie się'; *fabryka* (łac. fabrica) 'warsztat rzemieślniczy, zakład przemysłowy'; *fabryczny* (od fabryka); *fabrykować* (łac. fabricāre) 'wytwarzać fabrycznie' *fakt* (łac. factum) 'zrobione to, co zaszło lub zachodzi w rzeczywistości, zdarzenie, stan rzeczy'; *fakultet* (łac. facultas, facultatis) 'władza, wydział na wyższej uczelni'; *fakultet* medycyny; *falsz* (łac. falsum) 'niezgodność z prawdą'; *falszywy* 'niezgodny z prawdą'; *falszywe* stanowisko; *fama* (łac. fama) 'wieść, rozgłos, pogłoska'; *familia* (łac. familia) 'rodzina'; *familijne* sprawy, *familijne* stosunki; *fatalizm* (od łac. fatalis) 'wyznaczony losem, wiara w przeznaczenie'; *febra* (łac. febris) 'gorączka z dreszczami'; *febrycznie* 'gorączkowo'; *ferie* (łac. feriae) 'czas wolny od nauki'; *ferie* na wsi; *forma* (łac. forma) '1. zewnętrzny kształt, postać, wygląd czegoś, 2. układ elementów, struktura, ustrój, 3. krój, fason, model, 4. *formy* postępowania, zachowania'; *formalny* (łac. formalis) 'odnoszący się do formy, zgodny z normą, przepisami, urzędowy, rzeczywisty'; *formy* towarzyskie (lm.) 'zachowanie się, etykieta, konwensanse'; *formalności* (lm. czynności wykonane urzędowo, oficjalnie, według przepisów); *formalnie* (od formalny); *formować* (łac. formāre) 'kształtować, tworzyć, wyrabiać, urządzać'; *formuła* (łac. formula) 'ustalony przepis, prawidło, wzór'; *formułować* (od formuła) 'wyrażać jakąś myśl, precyzować, określać coś'; *fortuna* (łac. fortuna) 'bogactwo, szczęście, los'; *fundusz* (łac. fundus) 'majątek ziemski'; *Gaudeamus* (łac. piosenka *Cieszmy się*); *generał* (łac. generalis) 'najwyższy stopień oficerski'; *genialny* (łac. genialis) '1. przyjemny, miły, 2. niezwykle utalentowany; *genialnie*; *genialność* (od genialny) 'talent, cecha geniusza'; *geniusz* (łac. genius) 'duch, umysł, człowiek genialny, niezwykle utalentowany'; *gest* (łac. gestus) '1. ruch ciała, najczęściej ręki, 2. czyn wspaniałomyślny, czasem dla efektu'; 'ruchy ciała';

gestykulacja (łac. gesticulatio) 'ruchy rąk podkreślające treść tego, o czym się mówi'; *gestykulować* (łac. gesticulor) 'wykonywać gesty, dawać znaki'; *gwałtowna reakcja*; *gwarancja* (śrlac. guarantia) 'zabezpieczenie, poręczenie, zapewnienie czegoś'; *honor* (łac. honor, honoris) 'cześć, godność, ambicja'; *honorowy* 'mający poczucie godności osobistej'; *honory* (lm.) 'dostojeństwa, godności, oznaki czci'; *humor* (łac. humor) 'wesołość, pogoda'; *humory* (lm.) 'kaprysy, dąsy, grymasy'; *ideał* (z łac. idealis, od gr. idea) 'idea, wyobrażenie' 'coś absolutnie doskonałego, najwyższy cel, doskonały'; *idealny* (łac. idealis) 'wzniosły, szczytny'; *ignorancja* (łac. ignorantia) 'brak wiedzy, nieuctwo'; *ignorant* (łac. ignorans, ignorantis) 'niemający podstawowych wiadomości, nieuk'; *ignorować* (łac. ignorāre) 'lekceważyć, celowo nie zauważać'; *imponować* (łac. imponēre) 'wzbudzać podziw, olśniewać, daw. narzucać'; *inicjatywa* (od łac. initiāre) 'zaczynać bodziec, impuls do działania, przedsiębiorczość'; *inicjować* (łac. initiare) 'dawać pomysł, rzucać myśl'; *inkrustacja* (łac. incrustatio) 'technika pokrywania przedmiotów dla ozdoby metalami, masą perłową, kością słoniową'; *inkrustować* (łac. incrustāre) 'wykładać przedmioty innymi materiałami: metalami, kością słoniową'; *inteligencja* (łac. intelligentia) '1. pojętność, zdolność poznawcza, 2. warstwa ludzi wykształconych'; *inteligencja uniwersytecka* 'warstwa ludzi wykształconych'; *inteligentna twarz*; *intencja* (egzaminów) (łac. intentio) 'cel, motyw, działanie, zamysł'; *interes* uniwersytetu (łac. interesse) 'brać udział, sprawa, omówienie sprawy'; *interwencja* (łac. interventiō) 'wtrącanie się w cudze sprawy'; *intuicja* (łac. intuitiō) '1. przecucie, przyglądanie się, 2. psych. akt intelektualny'; *jurysta* (od łac. ius, iuris 'prawo') 'prawnik'; *kapela* (śrlac. capella) '1. zespół muzykantów, orkiestra, zwłaszcza ludowa, 2. daw. chór kościelny'; *kapitałny* (łac. capitalis) 'główny, istotny'; *kapitał* (capitalis); *kapitał Szwarca* 'pieniądze'; *kapitały* leżały w duszy prz. '1. główny, 2. w ekonomicie wartość'; *kapelan* (śrlac. capellanus od śrlac. capella 'kaplica') 'duchowny pełniący służbę religijną w wojsku czy w innej społeczności'; *kapelan szpitalny*; *kapelus* (łac. kość. capellus) 'kardynalskie nakrycie głowy'; *kapelusik* (od kapelus); *kielich* (łac. calix, calicis); *kielich lilii* (przen.); *kielich kwiatu* (przen.); *kieliszek*; *kolega* (łac. collega) 'współtowarzysz nauki, pracy, zabawy'; *koledzy* (lm.); *kolor* (łac. color) 'barwa, barwnik'; *kolor* (kasztanowaty); *kolorowe* (szyby); *komponować* (łac. compōnere) 'składać w całość, tworzyć dzieło sztuki'; *kompromitować* (łac. compromitto) 'zgadzam się na kompromis'; *komunikować* (łac. commūnicāre) '1. podawać do wiadomości, powiadamiać, 2. rel. 'udzielać komunii, przyjmować komunię'; *konkurent* (łac. concurrens, concurrentis) 'rywal starający się o rękę panny'; *konkurować* (łac. concurrere) 'współzawodniczyć, ubiegać się o pierwszeństwo w czymś'; *konstatować* (od łac. cōnstat) 'jest oczywiste' 'ustalać fakt, stwierdzać'; *kontent* (łac. contentus) 'przestarz. zadowolony, ucieszony, wesół'; *kontentny* (łac. contentus) 'przestarz. szczęśliwy, zadowolony'; *kontra* (łac. contra) 'sprzeciw'; *kontrakt* (łac. contractus) '1. układ, 2. umowa zawarta na piśmie między stronami'; kontrakty 'od XVI wieku stałe doroczne zjazdy szlachty polskiej mające na celu zawieranie różnych umów gospodarczych i transakcji handlowych'; *konwalia*; *konwalie* (lm.) (łac. lilia convallia) 'bylina o białych wonnych kwiatach w kształcie maleńkich dzwoneczków'; *konwulsja* (łac. convulsio) 'kurcz, drgawka, spazm, epilepsja'; *konwulsyjne* 'drgawkowe'; *konwulsyjnie*; *konwulsyjny* 'spazmatyczny'; *korona* (łac. corona) 'wieniec'; *korytarz* (łac. curritorium) 'wąska, długa sień, od której prowadzą drzwi do pokojów'; *kościół* (łac. castellum) 'twierdza,

zamek'; *kościelna* wieża; *kredyt* (łac. creditum) 'pożyczka, dług'; *kwestia* (kobiet) (quaestio) 'zagadnienie, problem, sprawa'; *kwestia* (pamięci); *latarka* (od latarnia) 'przenośny system oświetleniowy'; *latarnia* (łac. laterna) 'urządzenie świetlne składające się ze źródła umieszczonego wewnątrz przezroczystej obudowy'; *legenda* (płac. kośc.) 'zalecane do czytania żywoty świętych, opowieści z życia świętych bohaterów'; *lekcja* (łac. lectio, lectionis) 'czytanie, jednostka zajęć szkolnych'; *lekcje* muzyki; *liberalny* (łac. liberalis) 'tolerancyjny, zgodny z zasadami liberalizmu'; *linia* ognista (łac. linea) 'jednowymiarowa figura geometryczna, kreska, szlak'; *literacki* (od literat, łac. litteratus) 'uczony, pisarz'; *literat* (łac. litterātus) 'uczony, pisarz'; *literackie* posiedzenia; *literackie* wieczory; *literatura* (łac. litteratura) 'pismo, pisanie, ogół dzieł artystycznych, prac pisemnych'; *litery* napisane (łac. littera) 'znak graficzny głoski'; *magnacka* (rodzina) (od magnat); *magnat* 'bogacz, możnowładca'; *magnata* (syn); *maligna* (łac. febris) 'złośliwa gorączka'; *materia* (łac. materia) '1. ogół przedmiotów rzeczywistych poznawanych za pomocą zmysłów, 2. filozoficzne pojęcie z dziedziny ontologii, 3. przest. przedmiot, treść, temat rozmowy'; *medycyna* (łac. medicina) 'nauka o zdrowiu i chorobie'; *medytacja* (łac. meditatio) '1. zagłębienie się w myślach, 2. medytacje (Im.) czas przeznaczony na modlitwy'; *mizerny* (łac. miser) 'nieszczęśliwy, nędzny, wychudły'; *mizerować* (od łac. miseria) 'bieda, znosić biedę'; *moralnie* (od moralny); *moralność*; *moralny* sens bajki (łac. moralis) 'obyczajny' (od łac. mos, moris) 'obyczaj'; *natura* ludzka 'usposobienie, charakter'; *natura* (łac. natura) '1. świat dostępny poznaniu zmysłowemu, 2. przyroda, 3. usposobienie'; *naturalistyczni* pisarze; *naturalnie*; *naturalność* 'prostota, zespół cech przyrodzonych, zgodność z naturą'; *naturalny* (łac. naturalis) 'właściwy naturze, przyrodzie, oczywisty'; *naturalny* wynik; *natury* młode jak żołnierze; *nerw* (łac. nervus) 'struna, ścięgno'; *nerwowe* (miłostki); *niefortunny* (od łac. fortuna 'majątek, los, przypadek') 'nieszczęśliwy, niepomyślny'; *obserwacja* (łac. observatio) 'ważne przyglądanie się czemuś lub komuś'; *ocean* czynów ludzkich (przen., s. 254); *oliwa* (łac. olivum); *oliwka* (od oliwa); *olej* (łac. oleum) 'ciekły tłuszcz barwy jasnożółtej do ciemnozielonej z nasion i owoców'; *ołtarz* (łac. altare); *organizować* (śrłac. organizare) 'urządzać, porządkować'; *oryginalny* (łac. originalis) 'pierwotny, osobliwy, dziwaczny, autentyczny'; *oryginały* przen. 'ludzie'; *patron* (łac. patronus) '1. osoba lub instytucja opiekująca się kimś lub czymś, 2. praw. adwokat, notariusz, 3. rel. święty'; *perspektywa* (płac. perspectiva 'optyka') '1. otwarty, 2. to, co się daje przewidzieć na przyszłość'; *perswazja* (łac. persuāsiō) 'przekonywanie kogoś o czymś'; *perswadować* (łac. persuādēre) 'przekonywać, nakłaniać'; *plan* (łac. planus) 'płaski, zamysł, projekt'; *polerować* (łac. polire) 'wygładzać'; *polor* (łac.) '1. połysk, 2. przen. ogłada towarzyska, dobre maniere'; *prefekt* (łac. praefectus) '1. zwierzchnik, 2. wysoki urzędnik, 3. duchowny uczący religii'; *proboszcz* (łac. propositus) 'duchowny kierujący parafią katolicką'; *proces* (łac. processus) 'postęp, postępowanie przyczynowo powiązanych określonych zmian'; *procesowa* sprawa (od łac. proces) 'działalność sędziów, sądów i innych organów'; *procesować* 'prowadzić z kimś proces'; *profesor* (łac. professor) 'tytuł naukowy, samodzielny pracownik naukowy'; *proponować* (łac. prōponere) 'zgłaszać projekt, pomysł, występować z propozycją'; *propozycja* (łac. propositio 'przedłożenie') '1. wystąpienie z jakąś propozycją, 2. ofiarowanie się z jakąś usługą'; *publikować* (łac. publicāre) '1. ogłaszać drukiem, 2. podawać do ogólnej wiadomości, obwieszczać'; *pulpit* (łac. pulpitum) 'pochyły blat w ławce szkolnej; stolik z blatem do

pisania'; *punkt* (łac. punctum) 'mała okrągła plamka, kwestia, sprawa; *racja* (łac. ratio) 'rozum, mieć rację, słuszność poglądu'; *reakcja* (łac. re 'przeciw' i actio 'działanie') 'przeciwdziałanie'; *realizm* (od śrłac. realis) 'rzeczywistość'; *realne* (usposobienie) (śrłac. realis) 'rzeczywisty, praktyczny'; *realny* (łac. realis, od łac. res 'rzecz') 'istniejący rzeczywiście'; *recepta* (łac. recepta) 'pisemne zlecenie lekarskie'; *recydywa* med. (od łac. recidivus) 'pojawiający się, występowanie objawów choroby w okresie rekonwalescencji'; *refleksja* (łac. reflexio) 'myśl, wypowiedź, głębsze zastanowienie'; *regularnie*; *regularny* (łac. regularis); *rekolacje* (śrłac. od recolligere) 'zbierać razem' (oraz łac. recollectus 'ponownie zebrany') 'wewnętrzne skupienie'; *retorta* (łac. retortus) 'wykręcony, naczynie do destylacji'; *rezeda* (łac. rēsēda, od łac. resēdāre 'uśmierzać, leczyć') 'roślina roczna lub półkrzew o silnie pachnących kwiatach'; *rezolucyjność* 'bystrość, roztropność'; *rezolucyjny* (od łac. resolutūs) 'bystry, zdecydowany, śmiały'; *rezultat* (łac. resultatum) 'wynik, skutek'; *rotuła(y)* (łac. rotula 'koło') 'dawny utwór poetycki o charakterze pieśniowo-religijnym o semantyce moralno-dydaktycznej'; *roża* (łac. rosa); *różany* (łac. rosāriūs); *sens* (łac. sensus) 'zmysł, rozsądnosc, logicznosc'; *sensacja* (śrłac. sensatio) 'silne wrażenie, podniecenie, szerokie zainteresowanie'; *serio* (łac. serio) '1. poważnie, naprawdę, 2. poważny, surowy'; *si non – non* 'jeśli nie – nie'; *skonfundowany* (Augustynowicz) (od łac. confundere 'wprawiać w zamieszanie, zbijać z tropu); *skrofuliczne* (dzieci) (od łac. scrofulae) 'zołzy' 'choroba u dzieci'; *stancja* (od łac. statio) 'postój'; *student* (łac. student, studentis) '1. studiujący na wyższej uczelni, 2. daw. uczeń szkoły średniej'; *stypendium* (łac. stipendium 'płaca, żołd') 'okresowa pomoc finansowa dla uczniów, studentów, artystów, pracowników nauki'; *subtelnie* 'łagodnie, taktownie, delikatnie'; *subtelny* (łac. subtilis) 'łagodny'; *suma* (łac. summa) '1. msza św., nabożeństwo, 2. (pieniędzy)'; *sumka* (pieniędzy); *sumować* 'dodawać, zliczać'; *szpital* (łac. hospitalē) 'placówka lecznicza'; *szpitalik*; *szpitalne* (godziny); *szpitalne* (leczenie); *szpitalny* (pokoik); *takt* (łac. tactus) 'w zn. przen. zachowanie zasad przyzwoitości, delikatność'; *temperament* (łac. temperamentum) 'zespół pewnych stałych cech charakterystycznych dla życia człowieka'; *termin* (ślubu) (łac. terminus) 'czas, do którego coś się odnosi'; *testator* (łac. testator) 'praw. osoba, która w testamencie rozporządziła swoim majątkiem'; *tradycja* (łac. traditio) 'obyczaje, poglądy, zasady postępowania'; *traktować* (łac. tractāre) 'obchodzić się z kimś, ugaszczać'; *tryumf* (łac. triumphus) 'zwycięstwo'; *tryumf miłości*; *tryumfalny* (łac. triumphalis) 'pełen sukcesów, zwycięski'; *tytuł* (łac. titulus) 'napis, nagłówek'; *tytułować* (od łac. titulo); *tytuły* dawne; *utytułowany* (od tytułować); *wariat* (łac. variatus) 'zmieniony, człowiek chory psychicznie'; *wariatka* (od wariat); *wariować* (łac. vario 'zmieniam, urozmaicam') 'tracić głowę, szaleć'; *zaimponować* (od imponować łac. imponēre) '1. wzbudzać szacunek, podziw, 2. okazywać swoją wyższość, pysznić się'; *zwariować* (od wariować)

Hellenizmy

aksamit (pgr. heksamiton) 'złożony z sześciu nici materiał, miękka tkanina, zwykle jedwabna, z krótkim, gęstym włosem'; *aksamitne słówka* (przen. od gr. heksamitós); *aksamitny* (spencerek); *aksamitna* (serweta); *antagonista* '1. przeciwnik, rywal, 2. anat. np. mięsień działający w kierunku przeciwnym w stosunku do innego mięśnia'; *apologia* (gr. apologia) 'obrona osoby, sprawy, zasady, idei'; *arystokracja* (gr. aristokratia) '1. najwyższa klasa szlachty, 2. ustrój polityczny, władza najlepszych'; *arystokrata* (od gr. aristokratia); *arystokratyczne* (kolana Heleny); *arystokra-*

tyczny (gr. aristokratikós) ‘magnacki, wielkopański, wyniosły, wytworny, elitarny, odnoszący się do arystokracji’; *arystokratyczne* (rysy twarzy); *astma* (gr. asthma) ‘med. dychawica, schorzenie charakteryzujące się silnymi napadami duszności’; *atmosfera* (gr. atmos ‘para wodna, opar’ + sphere ‘powłoka gazowa planety’) ‘przen. nastrój, klimat w danym środowisku’; *atmosferyczny* (od atmosfera) ‘dotyczący atmosfery’; *chemia* (pgr. chēmía) ‘nauka zajmująca się otrzymywaniem różnych substancji’; *demokracja* (gr. demokratia od demos ‘lud’ + kratos ‘władza’); *demokrata* (od demokracja) ‘1. zwolennik demokracji. 2. członek partii demokratycznej’; *demokratyczny* (gr. dēmokratikós) ‘1. oparty na demokracji, 2. ludowy, pospolity’; *energetyka* (gr. energetikós) ‘aktywny’ ‘1. nauka techniczna o przetwarzaniu, gromadzeniu, przesyłaniu i wykorzystywaniu różnych rodzajów energii, 2. dział fizyki, 3. gałąź techniki’; *energetyczny* (od energetyka) ‘pełen energii, czynny, ruchliwy, wytrwały’; *energia* (gr. enérgeia) ‘działalność, zapał do pracy’; *energiczny* (arystokrata); *entuzjasta* (gr. enthousiastes) ‘zapałony, wielbiciel’; *epoka* (gr. epochē) ‘okres czasu, chwila przełomowa’; *epoka* (nowa); *filologia* (gr. philologia, od gr. phileō ‘kocham’, lógos ‘słowo, nauka’) ‘zespół dyscyplin naukowych zajmujących się językiem i literaturą’; *filozofia* (gr. philosophia od gr. phileō ‘kocham’ + sophia ‘mądrość’) ‘nauka o najogólniejszych prawach rozwoju przyrody, społeczeństwa i myślenia’; *filozofia nauk*; *filozofia fizycznego ustroju organizmów*; *filozoficzny* spokój; *fizjologia* (gr. physiologia) ‘1. nauka o funkcjach organizmów żywych, ich narządów, tkanek, komórek, 2. pot. czynności, funkcje życiowe organizmów’; *idea* (gr. idéa) ‘kształt, wyobrażenia, wzór, doskonałość’; *krater* (gr. krater) ‘1. w starożytnej Grecji i Rzymie naczynie gliniane do mieszania wina z wodą, 2. zagłębienie na szczycie wulkanu’; *krezus* (z gr. Kroisos) ‘słynny z bogactw król Lidii, człowiek bardzo bogaty, milioner’; *kryterium* (gr. kritērion) ‘sprawdzian, próbiez, miernik służący za podstawę oceny’; *mechanika* (gr. mēchanikē) ‘sztuka budowy maszyn, nauka badająca ruchy i stany równowagi’; *mechaniczny* ‘związany z mechaniką’; *melodia* (gr. meloidia) ‘śpiew, poezja liryczna’; *miazmaty* (gr. miasma, miasmatos) ‘daw. wyziewy z gnijących organizmów, zarazki chorobotwórcze’; *mirt* (gr. mýrtos) ‘wonna, uprawiana roślina’; *mizantrop* (Gustaw) (gr. misánthropos od gr. miseo ‘nienawidzę + ánthropos ‘człowiek stroniący od ludzi’); *mizantropia* (gr. misanthropia) ‘stronienie od ludzi, unikanie ludzkiego towarzystwa’; *monolog* (gr. monólgos, od gr. mónos ‘jeden’+ lógos ‘słowo’) ‘dłuższa wypowiedź jednej osoby mówiącej do siebie’; *monotonny* (gr. monótonos) ‘jednostajny dźwięk, jednakowy’; *organizm* (od gr. organon) ‘narząd, narzędzie’; *organizm społeczny* (gr. daw.); *paradoks* (z gr. parádoktos) ‘nieoczekiwany, niewiarygodny’ ‘1. twierdzenie zaskakująco sprzeczne z przyjętym powszechnie mniemaniem, 2. log. rozumowanie’; *paroksyzm* gwałtownej maligny (gr. paroksymós ‘zaostrenie’) ‘krótkotrwały, lecz silny przejaw gniewu, rozpacz, atak’; *patologia* (gr. patologia) ‘nauka o chorobach ludzi, roślin i zwierząt’; *patologiczny* ‘nienormalny, chorobliwy’; *pryzmat* (gr. prismatós) ‘bryła z przezroczystego materiału’; *spazm* (gr. spasmós) ‘mimowolny, bolesny skurcz mięśnia lub grupy mięśni towarzyszący chorobom, np. dychawicy oskrzelowej’; *spazmatycznie* (od spazmatyczny) ‘drgawkowo, nerwowo’; *spazmatyczny* (od gr. spásma, spasmatos ‘kurcz’); *tyfus* (gr. týphós) ‘ostra choroba zakaźna u ludzi i kur, występująca w kilku postaciach’

Helleno-latynizmy

anioł (łac. angelus, z gr. ángelos) 'zwiastun, istota niematerialna pośrednicząca między Bogiem a ludźmi'; *anioł* prawdziwy 'panienka'; przen. *aniołowie* na świecie; *anielle* kocham cię 'przen. kobieta'; *anielski* 'dobry, szlachetny'; *anielskość*; *antypatia* (łac. antipathia, z gr. antipátheia) 'uczucie niechęci, wrogości do kogoś'; *antypatyczny* 'nieprzyjazny'; *apatia* (łac. apatia, z gr. apátheia) 'beznamiętność stoicka, zubożenie, brak zainteresowania'; *apatyczna* 'niezdolna do odczuwania, obojętna'; *apatyczny* głos; *atom* (łac. atomus, z gr. atomós) 'rzecz fizycznie niepodzielna'; *charakter* (łac. character, z gr. charaktér) 'zespół cech psychicznych, stałych, właściwych człowiekowi'; *charakterystyczny* 'właściwy danej osobie'; *chorał* (srłac. choralis, z gr. chorós) 'rodzaj liturgicznych śpiewów jednogłosowych, niekiedy wielogłosowych'; 1. chór (łac. chorus, z gr. chorós) 'zespół śpiewaków albo tancerzy, 2. chór 'archit. rodzaj galerii w kościele'; *Chrystus* (łac. Christus, z gr. Christos); *cmentarny*; *cmentarz* (łac. coemeterium, płac. kośc. cimiterium, z gr. koimeterion) 'miejsce spoczynku'; *cyniczna* obietnica; *cyniczna* postawa; *cyniczny*; *cynik* (łac. cini-cus, z gr. kynikós) 'niemoralny, nieetyczny, nieuznający żadnych wartości'; *demon* (łac. daemon, z gr. daimōn) '1. w mitologii greckiej duch dobry albo zły, 2. diabeł'; *diabeł* (łac. diabolus, z gr. diabolos) 'oszczerca, w judaizmie, chrześcijaństwie diabeł strącony do piekła'; *diabelny* (od diabeł) 'ogromny, piekielny'; *diabelski* taniec (odnoszący się do diabła); *diabli* porwą; *diablo*; *dialektyka* (łac. dialectica, z gr. dialektikē) (téchnē) 'sztuka dyskusowania, rozumowania'; *dialektyka* nieszczęścia; *dialektyka* szczęścia; *dialektyka* wszelka; *dialog* (łac. dialogus, z gr. dialogos) 'rozmowa dwóch'; *dramat* (łac. drama, dramatis, z gr. drama, dramatos) 'nieszczęście, przeżywanie ciężkich chwil'; *dypłom* (łac. diploma, diplomatos, z gr. diplōma, diplomatis) 'dokument urzędowy przyznający tytuł naukowy lub zawodowy'; *dysharmonia* (łac. dis + gr. harmonia) 'brak harmonii, brak współbrzmienia dźwięków'; *energia* (płac. energia, z gr. enérgeia) 'skłonność i zdolność do działania'; *energiczny* (od energia) 'czynny, wytrwały, ruchliwy'; *filolog* (łac. philologus) 'uczony, zwł. komentator dawnych tekstów' (gr. philólogos) 'mówiący wiele'; *gramatyka* (łac. grammatica, z gr. grammatikē) 'sztuka pisania, dział językoznawstwa, zespół środków formalnych i semantycznych tworzący system języka'; *gramatyk* (łac. grammaticus, z gr. grammatikos) 'nauczyciel pisma, zwłaszcza literatury'; *historia* (łac. historia, z gr. historia) 'opowieść o dawnych wydarzeniach', *nauka* (od gr. histor) 'naoczny świadek'; *historie* 'nadzwyczajności, niezwykłości'; *historyczny* (łac. historicus, z gr. historikós); *historyjka*; 'opowieść'; *historyk* (łac. historicus, z gr. historikós); *idea* (łac. idea, z gr. idéa) '1. myśl przewodnia wyznaczająca cel i kierunek działania, 2. filoz. istota rzeczy, doskonały wzorzec, pomysł, również zasadnicza tendencja twórczości naukowej i artystycznej'; *idealny* (łac. idealis, od gr. idea); *ideał* (łac. idealis, z gr. idéa); *ironia* (łac. ironia, z gr. eirōnea) 'ukryta drwina, szyderstwo'; *ironiczny* 'pełen ironii, uszczypliwy, drwiący'; *kasztan* (łac. castanea, z gr. kastánea); *kasztanowaty* (kolor); *katechizm* (łac. catechismus, z gr. kośc. catechismós) 'zwięzły wykład wiary chrześcijańskiej'; *komedia* (łac. comoedia, z gr. komoidia od gr. kómos 'pochód', ödé 'pieśń') 'w staroż. Grecji utwór sceniczny zawierający satyrę polityczną lub obyczajową'; *komedię* grać; *komiczna* rozpacz (gr. komikós) 'śmieszny, zabawny'; *krokodyl* (łac. crocodilus, z gr. krokódeilos) 'jaszczurka, drapieżny gad'; *krytyka* (łac. critica, z gr. kritikē) 'analiza i ocena wartości czegoś'; *lampa* (łac. lampas,

lampadis, z gr. lampás, lampados) ‘źródło światła’; *liryka* (łac. lyricus, z gr. lyrikós, od lýrā ‘lira’) ‘jeden z trzech głównych rodzajów literackich oprócz epiki i dramatu’; *liryk* (łac. lyricus, z gr. lyrikos) ‘literat’; *liryczne* pieśni; *liryzm* (od gr. lyrismós ‘gra na lirze’) ‘ton uczuciowy pojawiający się w niektórych dziełach sztuki’; *mechaniczny* (łac. mechanicus, z gr. mechanikos) ‘związany z mechaniką’; *litania* (łac. kośc. litania, z gr. litaneia, od gr. litanós ‘błagalny’) ‘litania, modlitwa błagalna’; *mnich* (płac. kośc. monicus, z gr. monachós) ‘członek zgromadzenia zakonnego’; *muzyka* (łac. musica, z gr. mousikē) ‘sztuka śpiewu i gry’; *muzyka* (w powietrzu); *muzyka* (w piersi Szwarca); *ocean* (łac. Oceanus, z gr. Ōkeanós) ‘rozległy obszar słonych wód, oblegający lądy ze wszystkich stron, nazwa mit. rzeki’; *patetyczny* (łac. patheticus, z gr. pathētikós) ‘podniosły, wzniosły’; *patetycznie* ‘wzniosłe, pełne zapału’; *pergamina* (płac. Pergamena [charta], z gr. Pergamēnós) ‘pochodzący z Pergamēnós, miasta w Azji Mniejszej’; *praktyka* (płac. practicus z gr. praktikós) ‘świadoma działalność’; *praktyka* życia; *skandal* (łac. scandalum, pgr. skándalon) ‘zgorzenie, oburzenie, rzecz gorsząca’; *skandaliczny* ‘naganny, gorszący’; *styl* (łac. stylus, z gr. stylós ‘rylec’) ‘1. zespół cech charakterystycznych dla sztuki, 2. sposób postępowania’; *symbol* (łac. symbolum, z gr. sýmbolon) ‘znak umowny literowy lub cyfrowy’; *symbole*: Bóg i szatan; *symfonia* (łac. symphonia, z gr. symphonia) ‘współbrzmienie dźwięków, utwór muzyczny’; *symfoniczny* (od symfonia); *sympatia* (łac. sympathia, z gr. sympathia) ‘uczucie’; *sympatyczny* ‘budzący zainteresowanie, przyjemny’; *sympatyczna* (twarz); *talent* (łac. talentum, z gr. talenton) ‘nieprzeciętna zdolność’; *teolog* (łac. theologicus, z gr. theológos) ‘odnoszący się do teologii, dotyczący teologii’; *teologia* (łac. theologia, z gr. theologia, od theos ‘bóg’ + logos ‘słowo, wiedza’; *teologiczny* (łac. theologus, z gr. theológos) ‘odnoszący się do teologii’; *ton* (łac. tonus, z gr. tónos) ‘dźwięk, odgłos, brzmienie, odgłosy’; *tony* (fortepianowe); *tragedia* (łac. tragoedia, z gr. tragoidia) ‘1. wielkie nieszczęście, 2. nazwa utworu dramatycznego’; *tragiczny* (łac. tragicus, z gr. tragikós) ‘smutny, budzący grozę’

Galicyzmy

akordy fortepianu (fr. accord, z wł. accordo) ‘współbrzmienie lub następstwo co najmniej trzech różnych co do wysokości dźwięków’; *alkierz* (stfr. arquiere) ‘1. archit. wysunięta narożna część budynku, kryta zwykle ozdobnym dachem, 2. przestarz. boczny mały pokój’; *atak* (fr. attaque) ‘1. natarcie, uderzenie na nieprzyjaciela, 2. med. nagły napad choroby’; *atakować* (fr. attaquer) ‘1. nacierać, 2. przen. występować przeciwko komu albo czemu’; *biuro* (fr. bureau) ‘1. instytucja zajmująca się sprawami urzędowymi, 2. personel (zajmujący) zespół urzędników pracujących w takiej instytucji, a także lokal tej instytucji’; *biurko* (od biuro) ‘mebel będący rodzajem stołu do pisania, szafka lub szafy’; *biust* (fr. buste) ‘1. pierś kobiety, 2. popiersie’; *blond* (o włosach) (fr. blond) ‘jasny, złotawy, płowy’; *brutal* (fr. brutal) ‘bezwzględny, nadużywający siły’; *brutalne* głupstwo; *brutalnie*; *brutalny* ‘grubiański’; *bufet* (fr. buffet) ‘miejsce sprzedaży przekąsek’; *bufetowa* ‘sprzedawczyni w bufecie’; *cywilizacja* (fr. civilisation, od łac. civilis ‘obywatelski’) ‘stan rozwoju społeczeństwa w danym okresie historycznym’; *dama* (fr. dame) ‘kobieta wytworna, wyróżniająca się elegancją i znajomością konwenansów towarzyskich’; *damski*; *fanfaronada* (fr. fanfaronnade) ‘chępliwość, przechwałki’; *fotel* (fr. fauteuil) ‘szerokie, wygodne krzesło z poręczami, 2. przen. godność, urząd, stanowisko, fotel ministerialny, prezydialny’; *fotografia* (fr. photographie ‘obraz’, z gr. phōs, photos

'światło' i grapho 'piszę, maluję'; *fotografować* (fr. photographier) 'wykonywać fotografie'; *fotografowane* (portrety); *grymas* (fr. grimace) 'wykrzywienie twarzy jako wyraz niechęci lub niezadowolenia'; *grymaśny* 'wyrażający niezadowolenie'; *hotel* (fr. hôtel); *inżynier* (fr. ingénieur) 'specjalista w zakresie techniki'; *kamizelka* (fr. camisole) 'kaftan, część ubrania męskiego lub kobiecego w rodzaju krótkiego żakietu bez rękawów i kołnierza'; *kaprys* (fr. caprice) '1. chwilowa zachcianka, fantazja, dziwactwo, przen. nieoczekiwana, zaskakująca zmiana czegoś, 2. muz. utwór instrumentalny o pogodnym charakterze, rodzaj etudy wirtuozowskiej, lirycznej'; *kapryśna* dziewczyna (od kaprys); *kapryśny* 'mający zmienne usposobienie'; *kinkiet* (fr. quinquet od nazw. Quinquet) '1. lampa przytwierdzona do ściany, 2. rodzaj lampy z płytką w teatrze'; *kokarda* (fr. cocarde) 'fantazyjny węzeł ze wstążki, chustki służący do ozdoby'; *kokieteria* (fr. couquetterie) 'chęć przypodobania się'; *kokietka* (Lula) (fr. coquette) 'zalotnica, przyciągająca do siebie zalotnością'; *kokietować* (fr. coqueter) 'wdzięczyć się, umizgiwać do kogoś'; *kokota* (fr. cocotte) 'kobieta lekkich obyczajów'; *konstatować* (fr. constater) 'ustalać, stwierdzać jakiś fakt'; *kontredans* (fr. contredance) 'wiejski taniec figuralny parami'; *koteria* (fr. coterie) 'wzajemne popieranie się grup mających wspólne interesy'; *koterie* (miejskie); *krawat* (fr. cravate); *kuzyn* (fr. cousin) 'dalszy krewny'; *kuzynek* (hrabianki); *kuzynka*; *miliony* (fr. milion) '1. tysiąc tysięcy, 2. duża liczba czegoś'; *mina* (fr. mine) 'wyraz twarzy'; *minka* (od mina) 'wyraz twarzy'; *naiwny* (fr. naïf, z łac. natus) 'łatwowierny'; *paltot* (fr. paletot) 'palto'; *papa* (fr.) 'przestarz. ojciec, tatuś'; *parasol* (fr. z wł. para 'przeciw' + sole 'słońce') 'osłona od deszczu i słońca'; *parasolka* (od parasol); *parlament* (fr. parlement, od fr. parler 'rozmawiać') '1. naczelny organ władzy państwowej, 2. budynek, gmach'; *parlamentarne* (życie); *parlamentarny*; *paż* (fr. page) 'hist. chłopiec ze szlacheckiego rodu pełniący służbę przy osobie lub rodzinie panującego'; *portret* (fr. portrait) 'dzieło sztuki plastycznej, opis jakiejś osoby, fotografia większych rozmiarów'; *portrety* fotograficzne (od gr. fotografia: phōs, phōtos 'światło' + grapho 'piszę, maluję'); *pretensja* (fr. pretention) '1. prawo, które ktoś rości sobie do czegoś, 2. wymaganie, przesadne mniemanie'; *profil* (fr. profil) 'zarys, kontur'; *romans* (fr. romance, z hiszp.) '1. dłuższy utwór o bogatej fabule z powikłaną intrygą, zwłaszcza o tematyce miłosnej, 2. muz. a) przen. pieśń o tematyce miłosnej b) przygoda erotyczna'; *rozeta* (fr. rosette) 'arch. motyw ornamentacyjny w kształcie kwiatu róży'; *sala* (fr. salle) 'duży przestronny pokój przeznaczony na miejsce zebrań, uroczystości'; *salka*; *salon* (fr.) 'obszerny pokój przeznaczony do przyjmowania gości, bawialnia'; *salonik*; *sentymet* (fr. sentiment) 'uczucie, przywiązanie, słabość, miłość do kogoś'; *sentymentalizm* (fr. sentimentalisme) '1. przesadna czułośćkliwość, 2. kierunek umysłowy i literacki w Europie w końcu XVIII wieku'; *sentymentalne* (struny) (przen., od fr. sentimental); *sentymentalny* (fr. sentimental) 'w literaturze tkliwy, kochliwy'; *surduły* (fr. surtout) '1. długa obcisła dwurzędowa marynarka, strój wieczorowy, 2. dawn. męskie okrycie wierzchnie'; *sylwetka* (od fr. silhouette) 'jednobarwny płaski obraz człowieka, przedmiotu'; *szal* (fr. châle) 'kawatek tkaniny lub dzianiny owijany dokoła szyi'; *szarfa* (fr. écharpe) 'szeroka długa wstęga będąca ozdobą czegoś'; *szarlatan* (fr. charlatan) '1. oszust zwodzący ludzi swymi rzekomymi umiejętnościami, 2. kuglarz, magik'; *szarlataneria* (fr. charlatanerie) 'oszustwo, praktyki szarlatana'; *szarmancki* (fr. charmant) 'czarujący, grzeczny'; *szarmanteria* (fr. przestarz. od charmant) 'czarujący, odznaczający się wyszukaną grzecznością,

zwł. wobec kobiet, elegancki'; *ultramontanin* (fr. ultramontain) 'zaalpejski, ściśle związany z państwem papieskim'; *ultramontanizm* (fr. ultramontanisme) 'w średniowieczu pogląd o wyższości władzy papieża nad władzą świecką'; *umebłowana* (od fr. meuble) 'przenośny sprzęt'; *wizyta* (fr. visite) 'odwiedziny'; *woalka* hrabianki (fr. voile, voilette) 'kawałek przezroczystego materiału, wąski szal'; *zbankrutowany* (od bankrutować) (od fr. banqueroute) 'upadłość banku, bankructwo'

Germanizmy

blichtr (od niem. reg. Blick – trick) '1. pozorna świetność, zewnętrzny polor, 2. *blichtry* lm. daw. sztuczki kuglarskie'; *bursztyn* (śrdniem. Bornsten) 'kopalna żywica drzew iglastych, używana do wyrobu biżuterii i przedmiotów dekoracyjnych'; *cel* (nwniem. Zil) literacki 'to, do czego się dąży'; *druk* (niem. Druck); *drukować* (niem. drücken) 'wykonywać odbitki z formy drukarskiej'; *drukowanie*; *fach* (niem. Fach) 'zajęcie, zawód specjalny'; *fajerwerki* (niem. Feuerwerk) 'różnokolorowe ognie'; *fajka* (niem. Pfeife) 'przyrząd służący do palenia tytoniu'; *fala* (niem. Welle) 'wzniesienie wody, wał wodny, też zmarszczka'; *fala* słów 'przenośnie' s. 70; *fale* bezbrzeżne (przen.); *falować* (niem. wallen); *falowała* pierś (przen.); *falująca* pierś (przen.); *farba* (niem. Farbe) 'mieszanka barwników'; *farba* biała na krzyżu; *fartuch* (niem. Vortuch) 'okrycie ochronne wierzchnie'; *ferajna* (niem. Verein) 'związek, paczka'; *flaga* czerwona (niem. Flagge) 'chorągiew o barwach państwowych'; *forytowanie* (od forytować, niem. vorreiten) 'jechać konno, wyróżniać, protegować'; *glansowane* rękawiczki (od glans / glanc 'połysk', niem. Glanz); *gmach* (śrwniem. Gemach) 'wielki, okazały budynek'; *grosz* (niem. Groschen) 'setna część złotego, moneta'; *grunt* (niem. Grund) 'gleba, powierzchnia ziemi, przen. podstawa, zasada'; *gruntowna* (zasada, nauka); *gruntować* (od Grund) 'umacniać, utrwalać'; *gwałt* (niem. Gewalt); *gzymy* (niem. Gesims) 'element architektoniczny'; *handel* (niem. Handel) 'wymiana towarów, daw. sklep, winiarnia'; *handlowy* dzień; *hebel* (niem. Hölbel, od niem. hebeln 'strugać') 'narzędzie do strugania'; *herb* (niem. Erbe) 'dziedzic, spadkobierca, godło państwa lub instytucji, na flagach, tarczach'; *herbowni* ludzie (od herb); *kaflowy* (piec) (od kafel, dniem. kaf[t]le) 'ozdobna okładzina pieca, płytki szklista z palonej gliny'; *klejnoty* (śrwniem. Kleinot); *klub* (niem. Klub) 'organizacja skupiająca klubowe życie'; *klubowy* dom; *knajpa* (niem. Kneipe, skrót od Kneipschenke) 'podły szynk, podrzędna restauracja'; *kosztować* (niem. kosten); *kształt* (niem. Gestalt) 'zewnętrzny wygląd przedmiotu'; *konterfekt* (niem. Konterfekt) 'dawn. portret, podobizna'; *kufer* (niem. Kuffer) 'skrzynia z płaskim lub wypukłym wiekiem'; *kuferek* (od kufer); *kufle* (niem. Kuffel) 'pękate naczynie'; *los* (niem. Los) 'dola, koleje życia, bilet loteryjny'; *mahoń* (niem. Mahogani) 'drzewo będące doskonałym surowcem do wyrobu mebli'; *mahoniowy* (stolik); *malować* (niem. malen); *malowała* się na twarzy rozpacz (przen.); *matowy* (od niem. matt) 'brak połysku, niebłyszczący' *muszla* (niem. Muschel) 'gatunek małża lub ślimaka'; *obrachować* (od rachować niem. rechnen); *rachunki* (lm. od niem. Rechnung 'rachunek'); *rola* (niem. Rolle) 'tekst wypowiedziany na scenie przez aktora'; *rolety* (niem. Rolette) 'zasłona w oknie zwijana na wałek'; *rycerski*; *rycerstwo*; *rycerz* (niem. Ritter) 'jeździec średniowieczny, członek uprzywilejowanej warstwy społecznej'; *rycerz* błędny; *ryczałtowo* (śrwniem. Ritzchart) 'procent narastający, suma globalna'; *rysy* człowieka (niem. Riss) 'pęknięcie, szpara, skaza, ślad'; *szacować* (niem. schätzen / schätzen), wyznaczać, oceniać, sądzić, uważać'; *szacunek* (niem. Schätzung); *szaniec* (śrwniem. Schanze)

'dawn. okop ziemny, ogólna nazwa umocnień polowych'; *szlachta* (śrwniem. Slahta) 'ród, klasa społeczna'; *szlachecki*; *spichlerz / spichrz* (niem. Speicher) 'budynek przeznaczony do przechowywania zboża'; *stal* (niem. Stahl) 'stop żelaza z węglem'; *stos* (niem. Stoss) 'duża liczba czegoś'; *stosy* książek; *sztuka* (niem. Stück); *szyby* (niem. Scheibe) 'szklana tafla oprawiona w ramę'; *szyby* kolorowe (niem. Scheibe); *talerz* (niem. Teller); *tama* (śrwniem. Tam) 'budowla wodna'; *tama* nad strumieniem (śrgniem. Tam) 'wzniesienie w kształcie wału (z ziemi, kamienia, betonu)'; *taniec* (niem. Tanz); *tańczyć* (śrwniem. tanzen)

Italianizmy

bagatela (wł. bagatella) 'drobnostka, mała rzecz'; *bagatelka* (od bagatela) '1. drobiazg, 2. arch. pałacyk lub pawilon mieszkalny zwykle w ogrodzie, 3. muz. krótki utwór instrumentalny'; *bank* (wł. banca) 'przedsiębiorstwo, którego przedmiotem działania są operacje pieniężne, głównie kredytowe'; *fortepian* (wł. fortepiano) 'instrument muzyczny'; *kawaler* (wł. cavaliere) 'jeździec, kawalerzysta, rycerz, z hiszp. cabalero od caballo koń'; *kawalerski*; *kawalerskie* gospodarstwo'; *kołdra* (wł. coltre) 'kapa na łóżko, część pościeli; daw. ozdobne przykrycie łoża'; *pałac* (wł. palazzo) 'reprezentacyjna budowla'; *paskwil / paszkwil* (wł. pasquillo) 'utwór literacki mówiący o kimś lub o czymś; w sposób oszczerczy, uwłaczający'; *patyna* (wł. patina) 'oznaka dawności'; *perła* (wł. perla) 'kulisty lub nieregularny twór o srebrzystobiałym połysku'; *perły* (wł.) naszyjnik z pereł; *perłowy* (od perła) jasnoszary kolor'; *stanca* (wł. stanza 'daw. mieszkanie, izba'); *statuetka* (wł. statuetta, od łac. statua 'posąg') 'mała statua, posążek'; *sufit* (wł. soffitto) 'dolna powierzchnia konstrukcji ograniczającej pomieszczenie od góry'; *torsik* (od tors, wł. torso) '1. górna część tułowia, 2. szt. rzeźba przedstawiająca tułów postaci ludzkiej bez rąk i nóg'

Rutenizmy / ukrainizmy

czara (ukr. z tur.) '1. niskie, szerokie naczynie o kształcie półkolistym, stożkowatym, przeznaczone do picia szlachetnych napojów, 2. część składowa kielichów i pucharów, 3. muz. głosowa wylotowa najbardziej rozwarta część instrumentu muzycznego'; *dobry panyczi* 'dobrzy panowie'; *dżuma* (ukr. dżumá, z rum. ciuma) 'wrzód, ciężka choroba'; *hałas* (ukr.) 'zakłócające spokój głośnie dźwięki, huk, głośnie dźwięki'; *hałastra* (ukr. hałastra, z ngr. chalastra) 'banda, zgraja, gawiedź'; *hałastra* z gniewem; *hulać* (ukr. hulaty) 'bawić się'; *hulaka* (ukr.) 'człowiek spędzający czas na hulankach'; *hulanka* (ukr.) 'huczna zabawa'; *hulaszczy* (ukr.) 'właściwy hulance'; *hultaj* (ukr.) 'człowiek pędzący hulaszczę życie, nicpoń, gałgan'; *hultaje* (ukr. lm.) 'gawiedź, banda, zgraja'; *rozhowóry* (ukr.) 'rozmowy, gawędy'

Bohemizmy / czechizmy

hołd (czes. hold) 'wyraz czci, poważania'; *hołdując*, hołdować (czes. holdovati) 'wyrażać cześć, poważanie'; *hrabia* (czes. hrabě) 'tytuł arystokratyczny'; *hrabianka*; *hrabina*; *hrabiowskie*; *hrabskie*; *kacierz* (czes. daw. kacieř) 'odstępca od wiary rzymskokatolickiej'; *pukle włosów* lm. (czes. pukla) '1. pierścień włosów, kędzior, lok, 2. daw. wypukła ozdoba'; *szubrawiec* (czes. šubravec) 'brudas' 1. człowiek nikczemny, łotr, nicpoń, 2. hist. członek Towarzystwa Szubrawców, postępowej organizacji założonej w Wilnie w 1817 roku

Hungaryzmy

czardasz (węg. csárdás) ‘węgierski taniec narodowy w takcie parzystym’, od *csárda* ‘karczma’; *husar*; *husaria*; *husarz* (węg. huszar) ‘daw. żołnierz służący w husarii’; *rokosz* (węg. rokos) ‘zbrojne wystąpienie szlachty przeciw królowi, sejmik, zjazd szlachecki’; *rokoszować* (węg. rako-gatni) ‘organizować rokosz’; *rokoszenie*

Anglicyzmy

frak (ang. frack / coat) ‘uroczysty wieczorowy strój’; *klan* (ang. clan, z irl. clann) ‘grupa ludzi związanych z sobą lub wywodząca się z jednego przodka’; *komfort* (ang. comfort) ‘ogół warunków wygody życiowej’; *spencerek* (ang. od nazw. Spencer) ‘1. krótki damski kaftanik z długimi rękawami i wysokim kołnierzem, 2. ubiór męski przypominający frak’

Hebraizmy

amen ‘niech się stanie, koniec’; *szatan* (hebr. sātān) ‘przeciwnik, uosobienie zła’

Iberyzmy

alkowa (hiszp. alcoba) ‘komnata, namiot’; *gitara* (hiszp. guitarra z gr. kithóra) ‘szarpany instrument muzyczny’

Niderlandyzmy

majtek (przest. marynarz)

Rusycyzmy

czaj (ros. чай) ‘herbata’; *czajnik* ‘naczynie z przykrywką i dzióbkiem służące do gotowania wody i parzenia herbaty’; *rubel* (ros. rubl) ‘moneta’; *samowar* ‘naczynie metalowe do gotowania wody i parzenia herbaty’

Turcyzmy

cybuch (osm. tur. çubuk) ‘rurka fajki’; *imbryk* (tur. ibrik) ‘czajnik’; *kawa* (z osm. tur. kahve)

4. Kategorie semantyczne słownictwa obcego

4.1. Nazwy o charakterze społeczno-politycznym i historycznym: *arystokracja*, *arystokrata*, *arystokratyczny*, *arystokratyczne rysy twarzy*, *demokracja*, *demokracy*, *demokrata*, *demokratyczny*, *szlachta*, *szlachecki*, *magnat*, *magnacki*, *paź* ‘chłopiec ze szlacheckiego rodu pełniący służbę przy osobie należącej do rodu magnackiego’, *hrabia*, *hrabina*, *hrabianka*, *hrabskie*, *hrabiowskie*.

4.2. Nazwy osobowe tytułów i zawodów: *aktor*, *asystent*, *doktor* ‘pracownik naukowy’, *doktor* ‘lekarz’, *profesor*.

4.3. Nazwy kościelno-religijne: *anioł*, *anielski*, *Chrystus*, *chrześcijanin*, *chrześcijański obrządek*, *cmentarz*, *kapela* ‘kaplica’, *kapelan*, *kapłan*, *katechizmy*, *komunikować* ‘przyjmować komunię świętą’, *kościelna wieża*, *kościół*, *litania*, *mnisi*, *msza*, *ołtarz*, *prefekt*, *proboszcz*, *suma* ‘nabożeństwo’.

4.4. Nazwy charakteryzujące w aspekcie melioratywnym: *ambitny, delikatny, delikatność, elegancja, elegancki, elegant, genialność, genialny, geniusz, honor, honorowy, idealny, ideał, moralny, polor* przen. 'ogłada towarzyska, dobre, maniery', *rezolutny, subtelny, i pejoratywnym: brutalny, egoista, egoizm, fałsz, fałszywy, ignorancja, ignorant, ignorować, ironia, ironiczny.*

4.5. Nazwy dziedzin naukowych: *chemia, energetyka, energetyczny, fakultet medycyny, filolog, filologia, filologiczny, filozofia, filozoficzny, fizjologia, fizjologiczny, gramatyka* 'dział nauki o języku', *historia, historyczny, historyk, mechanika, mechaniczny, mechanik, medycyna, patologia, patologiczny, psychologia, psychologiczny.*

4.6. Nazwy medyczne: *astma, auskultacja* 'przysłuchiwanie się, metoda badania lekarskiego', *auskultować* 'badać pacjenta metodą słuchową', *dżuma, febra, febrycznie, maligna (febris)* 'złośliwa, gorączka', *nerw, miazmaty* 'zarazki chorobotwórcze', *recepta, skrofuliczne* (dzieci) 'zołzowate', *spazm, spazmatycznie, szpital, szpitalny, tyfus.*

4.7. Nazwy z dziedziny literatury, muzyki i sztuki: *akordy* (fortepianu), *chór* 'zespół śpiewaczy', *deklamacja* 'artystyczne wygłaszanie utworów literackich', *fortepian, gitara, komedia* 'utwór literacki', *kontredans* 'taniec', *legenda* 'opowieść z życia świętych, bohaterów, przesycona elementami fantazji, często osnuta na wątkach ludowych i apokryficznych', *liryk* 'utwór poetycki', *liryka, liryczne pieśni, liryzm, litania* 'modlitwa błagalna mająca formę dialogu', *literacki, literackie wieczory, literat, literatura, melodia, muzyka, statuetka, symfonia, sztuka, torsik* 'rzeźba'.

4.8. Nazwy botaniczne: *kasztan, konwalia, lilia, mirt, rezeda, róża.*

4.9. Nazwy prawnicze: *apelacja, apelować, dokument* 'akt pisany', *egzekucja, egzekutor* 'wykonawca testamentu', *jurysta* 'prawnik', *patron* 'opiekun, np.: adwokat, notariusz', *proces, procesowa sprawa, procesować się, testament, testator.*

4.10. Nazwy architektoniczne: *alkierz, alkowa* 'komnata', *bagatelka* 'pałacyk w ogrodzie', *cela, celka, chór* 'rodzaj galerii w kościele', *fabryka, gmach, gzyms, hotel, korytarz, pałac, rozeta, sala, salka, salon, salonik, spichlerz / spichrz, sufit.*

4.11. Nazwy militarne: *generał, husarz, kawaler* 'jeździec, rycerz', *kawalerzysta, rokosz, rokoszanie, rokoszować, rycerz, rycerz błędny, rycerski, rycerstwo, szaniec.*

4.12. Nazwy biblijne: *anielski* 'dobry, szlachetny', *anioł* (prawdziwy) 'panienka', *aniołowie, demon* '1. w mitologii greckiej duch dobry lub zły, 2. diabeł, oszczerca. W judaizmie i chrześcijaństwie diabeł strącony do piekła', *diabelny* 'ogromny, piekielny', *diabelski* (taniec), *diabło, szatan.*

4.13. Nazwy psychologiczne: *atak* 'nagły napad choroby', *charakter* 'zespół cech psychicznych', *egzaltacja* 'stan zachwyty', *egzaltować* 'wpaść w przesadne uniesienie', *intuicja* 'przeczuć', *mizantrop* 'odludek', *mizantropia* 'stronienie od ludzi', *paraleksja* 'zaburzenie mowy', *psychologia, psychologiczny, spazm, spazmatyczny, spazmować.*

4.14. Nazwy członków rodziny: *familia, familijne* (sprawy), *kuzyn, kuzynka, kuzynek, papa* ‘tatuś’.

4.15. Nazwy naczyń: *czajnik, czara, kielich, kieliszek, krater* ‘naczynie gliniane do mieszania wina z wodą w starożytnej Grecji i Rzymie’, *kufel*.

4.16. Nazwy ubiorów i ozdób: *bursztyn, fartuch, kamizelka, kapelusik, kape-lusz, klejnoty, kokarda, serweta* (aksamitna), *spencerek* (aksamitny), *szarfa*.

4.17. Nazwy ogólne: *akcja, biuro, cywilizacja, efekt, egzamin, energia, epoka, fe-rie, fortuna, inicjatywa* ‘impuls do działania’, *interes, kapitał, kolor, kontra, kontrakt, kredyt, monolog, obserwacja, perspektywa* ‘to, co daje się przewidzieć na przyszłość’, *plan, profil, sens, stos, szacunek, tradycja*.

4.18. Nazwy inne: *apelować, asysta, blichtr* ‘pozorna świetność’, *fama* ‘wieść’, *inkrustacja* ‘technika pokrywania przedmiotów dla ozdoby metalami, masą perłową lub kością słoniową’, *interwencja, komponować, monolog, monotony, naiwny, oliwa, oliwka, parasol, perswazja* ‘przekonywanie’, *pulpit, rachunek, refleksja, sumka* (pie-niędzy), *szacunek, szyby, tama* i wiele innych jednostek leksykalnych wywodzących się z różnych języków obcych.

5. Funkcje stylistyczne obcego słownictwa w charakterystyce postaci literackich, środowisk społecznych oraz innych zjawisk

Stylistyka jest dyscypliną naukową z pogranicza językoznawstwa i literaturoznawstwa. Lingwiści wyróżniają stylistykę językoznawczą, której przedmiot badań stanowią społeczne style funkcjonalne, na przykład: styl naukowy czy publicystyczny, oraz stylistykę literacką, zajmującą się stylem artystycznym, realizowanym przez indywidualny styl autora, styl gatunku literackiego lub styl epoki. W tym stylu funkcja estetyczna przeważa nad innymi funkcjami języka: *ekspresywną, impresywną, fatywną* czy *kulturotwórczą*, ale ich nie eliminuje. Język artystyczny opiera się na języku literackim, który jest pisaną odmianą języka ogólnego. Stylistyka jest uważana za dziedzinę językoznawstwa stosowanego. Styl (łac. *stilus*, z gr. *stýlos* ‘rylec do pisania’) jest zespołem cech charakterystycznych jakiejś dziedziny twórczości, jakiegoś utworu literackiego bądź innego dzieła sztuki.

Styl artystyczny odznacza się przede wszystkim obrazowością, którą twórcy osiągają dzięki stosowaniu tropów i figur stylistycznych, takich jak: epitety artystyczne, pytania retoryczne, porównania (szczególnie homeryczne – o rozbudowanym poprzedniku i następniku), metafory: *animizacja* ‘rodzaj metafory nadającej przedmiotom martwym, zjawiskom przyrody lub pojęciom abstrakcyjnym właściwości żywych istot’, *animalizacja* ‘metafora nadająca opisywanym zjawiskom pewne cechy zwierząt’, *ekstensyfikacja* ‘rozszerzanie zakresu, zasięgu czegoś’, *personifikacja* ‘od łac. *persona*, osoba, ożywianie, przenoszenie cech ludzkich na przedmioty, zwierzęta lub pojęcia’, *metonimia* ‘zamiennia’, *synekdocha* ‘ogarnienie’, *hiperbola* ‘przesada’ oraz *symbol* ‘znak’.

W tworzywie językowym stylu artystycznego pisarze wykorzystują również słownictwo obcego pochodzenia, które – zgodnie z ich intencjami – pełni określone

funkcje semantyczne i stylistyczne. Przykładem zastosowania słownictwa obcego w aspekcie stylistycznym w charakteryzowaniu postaci w tej powieści są jednostki leksykalne zawarte w przenośniach, porównaniach i innych figurach stylistycznych.

W końcowej części artykułu umieszczam słownictwo stanowiące stylistyczną warstwę języka, prezentowaną dość obszernie w omawianej powieści Sienkiewicza. Leksyka ta obejmuje wyrazy zupełnie obce oraz pochodne od nich derywaty utworzone za pomocą rodzimych formantów. Dotyczy różnych dziedzin życia, nauki, kultury, sztuki, religii, techniki oraz innych zjawisk społeczno-historycznych. Przystrojone przez polszczyznę słownictwo obce uzupełnia i wzbogaca zasób leksykalny naszego języka zarówno w zakresie semantyki, jak i stylistyki literackiej. Wydobyte z tekstu dzieła jednostki leksykalne zostały umieszczone w niniejszej pracy na zasadzie kolejności lokalizacji stronicowej. W pewnych fragmentach tekstu pisarz sięga po motywy biblijne, naukowe, mitologiczne, astronomiczne, powołując się na przykład na Jowisza. Upadek arystokratycznego świata reprezentuje przede wszystkim hrabia. Zagłada tego stanu została przyrównana w powieści do gruzów Jerozolimy utraconej przez Żydów.

Wreszcie, na Jowisza! Przyzwyczajajcie się do życia *parlamentarnego* (s. 17).

Masz tu *demokratów, arystokratów, liberalnych, ultramontanów, wreszcie hultajów...* (s. 22).

Potkański *energiczna sztuka* (s. 23).

Potkańska zawsze obojętna, *apatyczna* (s. 25).

... czoło wdowy zaledwie dostrzegalne, w tył posunięte, wznosiło się smutno, poważnie jakby *marmurowe... oczy... obrysowane były... delikatnym łukiem brwi* (s. 26).

(Wdowa)... twarz miała pociągłą, *jasnoblond włosy*. Dziwne były jej oczy *koloru stali*, świeciły jak *stal polerowana* (s. 26).

Za chwilę promienie oczu wdowy padły jakby na ognistą *linię*; nagle podniosła się biała jak *marmur* (s. 32).

Siedzący przy *fortepianie...* młodzieniec wziął kilka znanych *akordów*; wkrótce zabrzmiała na cały *chorał* młodych głosów rozłamana, miła młodzieży piosenka *Gaudeamus* (s. 32).

Był tam młody nauczyciel *chemii*, wielki *entuzjasta* (s. 36).

Wprawdzie i *prefekt*, kończąc *rekolekcje*, zapewniał, że tylko nauka *kościelna* prowadzi człowieka do szczęśliwości wiekuistej, ale Szwarz, którego już wówczas *prefekt* nazywał „wszetcznym *kacerzem*”, zrobił tak brzydki *grymas...* (s. 36).

Niech Niemiec zmienia się w *pergamin* (s. 38).

... Szwarz z *natury* skłonny ku *praktyce* i obrał fakultet medycyny (s. 39).

Filozofia fizycznego ustroju *organizmów* może dorównać *subtelnością* i ogromem *rezultatów* wszystkim innym (s. 42).

... *delikatność* uczucia stopniowo zacierała się powoli (s. 44).

Szwarc obrał wszystko, od czasów *Hipokrata*, co opierało się na doświadczeniu (s. 45).

Przypuszczenie czegoś stojącego poza *empirią*, a jednak prawdziwego... wydaje się lekomyślnością (s. 45).

A było... coś takiego w tym zgryźliwym człowieku... niby jakiś *demon* złośliwy... wskazywał mu... w świetle poranku Potkańską w całej jej przepyszej piękności i *marmurowym* spokoju (s. 50).

Delikatny jej *profil* rysował się milcząco, jak *sylwetka* na tle okna (s. 58).

Kocha, czci, ubóstwia kobietę jak *anioła*, a *anioła* pragnie jak kobiety (s. 58). Przepyszne rozpuszczone sploty wiły się, niby *fale*, koło jej bladego czoła. Złoto owo spływało po jej piersiach i plecach, zdawało się kapać, jak rozpuszczony *bursztyn* (s. 58).

Dramat poczynał się w nim rozgrywać na nowo (s. 60).

Oburzał go niemal ten ślepy *egoizm* wdowy (s. 60).

... stary ślepiec ukraiński, któremu dawali jałmużnę, mawiał do nich 'studentów' dobry *panyczy* 'dobrzy panowie' (s. 65).

Siostra Karwowskiego... prawdziwy *anioł* (s. 65).

... nic nie wiemy, czy ta naukowa podstawa nie jest prostą *szarlatanerią*... czy tylko naukowy *blichtr* (s. 66).

Wtedy już nie z fizjologią, ale mamy do czynienia z *fantastyczną patologią* (s. 66).

Ptasie rzeczypospolite wypowiedziały mu swoje prawa; raz widział, jak bobry biły ogonami *tamę* na strumieniu (s. 67).

... jeżeli sztydził, leciały wióry z owych pierwotnych płodów 'utworów' składanych na *ołtarzu sztuki* (s. 70).

Szczególnie ci, co czując *sympatię* do księżycy, uderzali w *sentymentalne* struny serc swoich, obawiali się go jak *szatana* (s. 70).

Karwowski dopuszczał się od czasu do czasu pieśni *lirycznych* (s. 70).

wyegzaltowane serce Heleny coraz więcej upominało się o Szwarca (s. 74).

... u generała były znów ciągle zabawy, tańce i wieczory. Jeden tylko hrabia zachowywał się cicho. Nic dziwnego: jako Żydzi nad gruzami Jerozolimy, tak oni siedzieli tam na gruzach własnej wielkości, rozpamiętywając ją smutno (s. 79–80).

Wtedy powtarzał sobie wielce *tragicznym tonem* (s. 83).

Rodzice Wasilkiewicza, istotnie para ubielonych wiekiem gołąbków, kochających się między sobą, godnych i szczęśliwych. Szczęście i spokój mieszkaly tam w tej chacie. Zdarzają się takie świetliste miejsca na ziemi, niby *oazy* na pustyni (s. 90).

Sienkiewicz w sposób bardzo obrazowy, artystyczny i symboliczny opisuje śmierć Gustawa:

... Wtedy zdawało się, że w izbie rozległy się *tony* czarownej *muzyki*. Po smugach księżycowego światła zsunął się z niebios rój *aniołów*... jedne białe, drugie miały skrzydła złote lub *kolorowe*. Razem z tą cichą *kapelą* uleciał duch Gustawa (s. 100).

Muzyka była w powietrzu i *muzyka* w piersi Szwarca (s. 104).

Wiem tylko, że *testamentem* przechodzi z rąk do rąk... na *honor*, nie chciałbym być *testatorem* takiego *stypendium*, choćby dla przyjaciela (s. 110).

Tak, ale ponieważ ja jestem *egzekutorem testamentu*... (s. 110).

Nie graj *komedii* (s. 113).

Ty za *grosz* nie masz *taktu* (s. 113).

... mów, co za *szatan* stujęczyczny zawracał wczoraj przez ciebie głowę jakiejś orzechowej *parasolce*. Co? Widziałeś jej oblicze? pytał Augustynowicz. Widziałem i na *Jowisza*, podobne do świeżo wyrwanej rzodkiewki (s. 126).

... jestem *doktorem medycyny, teologii* i wielu innych nauk i *sztuk* (s. 127).

Niech cię *szatan* porwie (s. 129).

Helena uśmiechnęła się jak dziecko, które ze snu budzi *aksamitny* pocałunek matki (s. 132).

... za parę dni będzie może czemś martwym tylko co zakopią w ziemię i ... *finita la comedia* 'komedia skończona' (s. 148).

Wizbergowa... jak *patyna* 'oznaka starości' (s. 150).

Pani Wizbergowa... Augustynowicza uważała za szczyt *elegancji, poloru* i dobrego *tonu* (s. 155).

... siadłszy do *fortepianu*... rozsypała przed nim *kaskady melodii* (s. 167).

Dla Szwarcza Helena nie była *aniołem*, ani nie miała *aureoli* (s. 181).

Pierś Heleny *falowała*... Opromieniona mimowolnie zbliżała twarz i usta do ust Szwarcza jak *kielich* kwiatu (s. 182).

Augustynowicz... *deklamował* wielce *tragicznym* głosem (s. 186).

Wizbergowa ma córkę... przytem bogatą jak *Jowisz* (s. 189).

Jam nie *rycerz* błędny, nie Don Kichot, wolę unikać niebezpieczeństw i zwyciężyć (s. 190).

Idź *aniele* drogą obowiązku (s. 208).

W *oceanie* czynów ludzkich może i żyją jakieś *moralne atomy* czynów zmarłego... (s. 254).

Jak wynika z wyżej przytoczonych z tekstu dzieła jednostek leksykalnych, słownictwo o obcym rodowodzie funkcjonuje semantycznie i stylistycznie w postaci epitetów, przenośni, porównań w narracji, opisach i dialogach tekstu niniejszej powieści. W obrazowaniu artystycznym pisarz wykorzystuje różne motywy: biblijne, mitologiczne, antyczne, częściowo botaniczne, jak np.: kielich lilii, kielich kwiatów, oraz inne: ocean czynów ludzkich, aksamitne słówka, polor 'połysek, przen. ogłada towarzyska, dobre maniere', takt 'zachowanie zasad przyzwoitości'. Obcojęzyczne środki stylistyczne właśnie służą charakterystyce zewnętrznej i wewnętrznej postaci oraz wielu innych zjawisk.

6. Uwagi końcowe

Artykuł stanowi przyczynek do badań nad leksyką obcego pochodzenia w twórczości Henryka Sienkiewicza. Ze względu na jego zwięzły charakter nie można było dokonać i zaprezentować w szczegółowej klasyfikacji kategorii semantycznych obcojęzycznych jednostek leksykalnych, które pełnią w tekście badanego utworu różne funkcje znaczeniowe i stylistyczne. Należy zauważyć, że przedstawiony fabularnie świat w tym dziele literackim językowo, stylistycznie i artystycznie został wyrażony nie tylko przez słownictwo obce, w tym głównie łacińskie, lecz także leksykę, morfologię i składnię języka staropolskiego. Ten właśnie materiał językowy mógłby stać się również przedmiotem oddzielnych interesujących badań lingwistycznych z zakresu stylistyki historycznej języka polskiego. Zainteresowanie staropolszczyzną wyraźnie wykazał Sienkiewicz w swoich rozprawach: *Mikołaj Sęp Szarzyński*, *Kasper Miaskowski*, analizując ich twórczość poetycką w trzech aspektach: treściowym, językowym i artystycznym. Powieść kończy się słowami, które wyjaśniają jej tytuł: „Wieczorem tegoż dnia Augustynowicz rzekł do Szwarcza: – Nadto sił kładziemy w gonitwie za miłością kobiety, potem miłość gdzieś jak ptak odleci, a siły idą na marne”.

Bibliografia

- Arct M., 1934, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa.
- Cyran W., 1974, *Mechanizm zapożyczania wyrazów w języku polskim*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 20, s. 23–37.
- Damborský J., 1974, *Wyrazy obce w języku polskim (próba klasyfikacji)*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 341–355.
- Hrabec S., 1949, *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII wieku*, Toruń.
- Kida J., 1990, *Słownictwo obce w twórczości Stefana Żeromskiego*, Rzeszów.
- Kida J., 1992, *Cytowane wyrazy obce w twórczości Stefana Żeromskiego*, Rzeszów.
- Kida J., 1998, *Stylistyka, styl i język artystyczny*, Rzeszów.
- Kleczkowski A., 1926, *Wyrazy niemieckie w staroczeskim i staropolskim*, [w:] *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*, cz. 2, Kraków.
- Klemensiewicz Z., 1985, *Historia języka polskiego*, t. 1–3, Warszawa.
- Kochman S., 1967, *Polsko-rosyjskie kontakty językowe w zakresie słownictwa w XVII wieku*, Wrocław.
- Kochman S., 1975, *Polsko-rosyjskie stosunki językowe od XVI do XVII wieku*, Opole.
- Kopaliński W., 1975, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa.
- Korbut G., 1935, *Niemczyzna w języku polskim. Wyrazy niemieckie w języku polskim pod względem językowym i cywilizacyjnym*, Warszawa.
- Kryński A.A., 1908, *O wpływie języka łacińskiego na polski*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, t. 1, Warszawa.
- Kryński A.A., 1919, *O wpływie języków obcych na język polski*, [odbitka ze sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego], Warszawa.
- Moszyńska D., 1954, *Geografia niektórych zapożyczeń niemieckich w staropolszczyźnie*, Poznań.
- Moszyńska D., 1975, *Morfologia zapożyczeń łacińskich i greckich w polszczyźnie*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Reczkowa B., 1977, *Przyswojone w języku polskim francuskie wyrazy złożone*, „Polonica”, t. 3, s. 195–208.
- Reczkowa B., 1982, *Wyrazy pochodzenia francuskiego w gwarach polskich*, „Prace Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk”, t. 45, Wrocław.
- Rybicka H., 1963, *Z dziejów wpływu łaciny na kształtowanie się polskiego języka literackiego (zapożyczenia siedemnastowieczne)*, „Prace Filologiczne”, t. 19, s. 205–211.
- Rybicka-Nowacka H., 1973, *Latynizmy siedemnastowieczne*, „Prace Filologiczne”, t. 24, s. 233–238.
- Słownik kultury antycznej. Grecja – Rzym*, 1991, red. L. Winniczuk, wyd. 6., Warszawa.
- Słownik łacińsko-polski*, 1959–1979, red. A. Plezia, t. 1–5, Warszawa.
- Słownik łacińsko-polski*, 1982, oprac. K. Kumaniecki, Warszawa.
- Słownik wyrazów obcych*, 1958, red. Z. Rysiewicz, Warszawa.
- Słownik wyrazów obcych*, 1970, red. J. Tokarski, Warszawa.
- Słownik wyrazów obcych*, 1993, red. E. Sobol, Warszawa.

Szober S., 1939, *Wyrazy i wyrażenia łacińskie w potocznej mowie polskiej*, „Język Polski”, t. 19, z. 2.

Trzaski, Everta i Michalskiego *encyklopedyczny słownik wyrazów obcych*, 1939, red. S. Lam, Warszawa.

Zajączkowski A., 1936/1937, *O zapożyczeniach wschodnich w języku polskim*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 1–7.

Semantic and Stylistic Aspects of Foreign Vocabulary in Henryk Sienkiewicz's Novel *Na marne* (In Vain)

Abstract

The plot of the first novel written by Henryk Sienkiewicz is set in Ukraine, mostly in Kiev. The writer presents two social strata: aristocracy and students of Medical Faculty of the Kiev University.

The article has an analytical and exploratory character. It shows the results of the research on foreign vocabulary in the above-mentioned work of the famous novelist. The lexical units from foreign languages, compiled in the paper have been analyzed on statistical, etymological, semantical and stylistic grounds.

The research focuses on four basic parts of speech: nouns, adjectives, verbs and adverbs coming from various foreign languages. In Sienkiewicz's work they function on two levels—practically-semantic and artistic. Foreign words appear in narration, descriptions and dialogues and thus enrich Polish native vocabulary. They are used both in individual and collective characteristics of literary characters (internal, external and comparative).

It is also worth mentioning that the ancient languages such as Latin and Greek do still play an important cultural role in enriching vocabulary, especially that related to terminology. In its historical development the Polish language has been influenced by such languages as Czech, German, French, Russian, Italian, Ukrainian, Hungarian as well as English, Spanish, Dutch, Hebrew or Oriental vocabulary.